

WANDA DECYK-ZIĘBA, MONIKA KRESA, IZABELA STĄPOR (red. nauk.), *DAWNE ORTOGRAFIE, GRAMATYKI I PODRĘCZNIKI JEZYKA POLSKIEGO. INTERNETOWE KOMPENDIUM EDUKACYJNE. SERIA B*, <https://gramatyki.uw.edu.pl/b>

Dawne ortografie, gramatyki i podręczniki języka polskiego. Internetowe kompendium edukacyjne. Seria B to druga część projektu zrealizowanego w latach 2014–2018 w Zakładzie Historii Języka Polskiego i Dialektologii na Wydziale Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego. Wynikiem prac nad *Serią A* są krytyczne opracowania dwudziestu siedmiu gramatyk i podręczników języka polskiego, począwszy od XV-wiecznego *Traktatu o ortografii polskiej* Jakuba Parkoszowica. Uzupełnieniem tych cennych i niezbędnych w dydaktyce uniwersyteckiej materiałów stały się analizy dwudziestu dwóch kolejnych gramatyk składających się na *Serię B*, opublikowane pod red. Wandy Decyk-Zięby, Moniki Kresy i Izabeli Stąpor w ramach kontynuacji projektu. Wśród prezentowanych dzieł znajdują się podręczniki poświęcone wyłącznie językowi polskiemu i w tym języku napisane, a także prace częściowo obcojęzyczne, których autorzy dokonali charakterystyki porównawczej gramatyki polskiej i obcych systemów językowych (np. francuskiego).

Seria B przedstawionego kompendium jest dostępna na stronie internetowej <https://gramatyki.uw.edu.pl/b>, a jej struktura jest analogiczna jak w *Serii A*. Redaktorami naukowymi i autorami projektu są pracownicy i doktoranci Zakładu Historii Języka Polskiego i Dialektologii Instytutu Języka Polskiego UW, Zakładu Językoznawstwa Germańskiego Instytutu Germanistyki UW, Katedry Językoznawstwa Ogólnego i Indoeuropejskiego UJ, Instytutu Filologii Polskiej UKSW, recenzentami zaś prof. dr hab. Halina Karaś, dr hab. Anna Kozłowska i dr hab. Piotr Sobotka. Autorem strony internetowej projektu jest Michał Rudolf, natomiast osobą ją obsługującą – Izabela Stąpor. Strona została przygotowana zarówno w polskiej, jak i angielskiej wersji językowej.

Najważniejszą część podstrony stanowi kolekcja gramatyk pochodzących z wieków od XVII do XIX. Zostały one uszeregowane chronologicznie, co ułatwia ocenę ilościowego rozwoju polskich publikacji dotyczących gramatyk różnych języków (widoczny jest tu wzrost piśmiennictwa z tego zakresu w XVIII i XIX wieku). Integralną częścią opracowań jest zbiór słów kluczy, wśród których znajdują się zarówno nomina appellativa, jak i nomina propria, oraz abstraktów poszczególnych gramatyk i podręczników. Są to elementy interaktywne, które odsyłają do określonych opracowań. Przykładowo słowo klucz *puryzm językowy* odsyła do dwóch pozycji: Stanisława Kleczewskiego pt. *O początku, dawności,*

odmianach i wydoskonaleniu języka polskiego z 1767 roku oraz Jana Nepomucena Deszkiewicza pt. *Gramatyka języka polskiego z 1846 roku*. Powiązanie opracowań gramatyk ze słowami kluczami oraz abstraktami jest przydatnym rozwiązaniem, umożliwiającym szybkie przeszukiwanie zasobów strony.

Treści artykułów opracowanych w ramach *Serii B* mają uporządkowaną i klarowną strukturę. Podstronę każdej gramatyki – podobnie jak w *Serii A* – otwiera miniatura okładki dzieła, a także wyróżnione dużą czcionką nazwisko jego autora i tytuł podany kursywą. Te wstępne informacje uzupełnione są ponadto kolejno o: datę ukazania się pracy, jej format i liczbę kart lub stron oraz język dzieła. Następnie widoczne są rozwijane zakładki zawierające wiadomości biograficzne o autorach (*Informacje o autorze*) i opracowanie dzieła (*Charakterystyka*). Układ tekstu w obrębie *Charakterystyki* różni się w poszczególnych opracowaniach, na co wpływa zarówno struktura treści przyjęta przez autora podręcznika, jak i preferencje autora opracowania. Konsekwentnie podawane są informacje o recepcji danego dzieła oraz związane z nim ciekawostki o charakterze naukowym i popularnonaukowym. Ta część wzbogaca krytyczną analizę podręczników i wpływa na realizację założonych celów, m.in. popularyzację wiedzy o dawnej polszczyźnie wśród osób nieposiadających wykształcenia filologicznego. Opracowania uzupełniają linki kierujące do elektronicznych wersji gramatyk, zgromadzonych w różnych bibliotekach cyfrowych i innych platformach obsługujących zdigitalizowane publikacje, literatura przedmiotu, a także w wypadku niektórych gramatyk – skany bądź transkrypcje przedmów lub fragmentów tekstów, w tym ich przekłady, jeśli teksty były pisane w obcym języku.

Zbiór artykułów dotyczących XVII-wiecznych gramatyk zawiera trzy pozycje. Są to kolejno:

- 1) *Polnischer Sprach-Weiser* Alexandra Raphaëlego [1698] w opracowaniu Anny Just, która koncentruje się na przedstawieniu najważniejszych elementów przewodnika do języka polskiego, czyli działów poświęconych ortografii, etymologii i składni. Dzieło jest zarysem gramatyki polskiej, na co wskazują skrótowo opisane zagadnienia, ilustrowane nielicznymi przykładami.
- 2) Pierwszy podręcznik języka francuskiego w języku polskim, czyli *Nouvelle méthode très facile pour apprendre un peu de tems à lire, écrire & parler François* F.D. Duchênebillot [1699], w opracowaniu Marcina Jakubczyka, który podkreśla, że ze względu na zawartość podręcznik jawi się jako „pełne kompendium do nauki języka francuskiego”. M. Jakubczyk szczegółowo omawia każdą część dzieła, niektóre treści obrazując tabelarycznie. Ważne terminy, takie jak np. *dyskurs*, *litera*, *syllaba*, są wyróżnione wytłuszczeniem.
- 3) *Klucz do ięzyka francuskiego to iest grammatika polsko-francuska* [1700] autorstwa Bartłomieja Kazimierza Malickiego. Jak wskazuje M. Jakubczyk, dzieło miało być krytyczną odpowiedzią na opublikowany rok wcześniej podręcznik F.D. Duchênebillot.

Zbiór XVIII-wiecznych gramatyk otwiera opracowana przez A. Just pozycja pt. *Neu-erörterte Polnische Grammatica* Johanna Ernsta Müllenneima [1717]. Na obszerne dzieło służące nauce języka polskiego składają się następujące działy: *De orthographia*, *De etymologia*, *De syntaxi* oraz *De prosodia*. Książka doczekała się trzech wydań, co może świadczyć o jej popularności w śląskich szkołach.

W 1759 roku została opublikowana *Grammatica francuska i polska*, której autorstwo przypisuje się Stanisławowi Dąbrowskiemu. Dzieło jest kompilacją gramatyki Malickiego i Duchênebillot. Anna Jaworska dokonuje analizy czterech traktatów składających się na publikację, a także szczegółowo informuje o jej recepcji. Przypomina o wykorzystywaniu podręcznika w nauczaniu języka francuskiego w Szkole Rycerskiej i jednoczesnej krytyce gramatyki przez kierownictwo tej szkoły.

Wanda Decyk-Zięba omawia dwa XVIII-wieczne druki poświęcone językowi polskiemu, mianowicie:

- *O początku, dawności, odmianach i wydoskonaleniu języka polskiego. Zdania Stanisława Kleczewskiego*. Opublikowana w 1767 roku książka składa się z szesnastu tzw. *Zdań*, czyli rozdziałów, w których autor omawia m.in. dzieje Słowian i rozwój języka polskiego. Dużo uwagi S. Kleczewski poświęca sprawom kultury języka polskiego, w szczególności zapożyczeniom.
- *Zbiór rzeczy potrzebniejszych do wydoskonalenia się w ojczystym języku służących* [1776] Michała Dudzińskiego. Autorka opracowania stwierdza, że dzieło stanowi cenne źródło wiedzy o polszczyźnie północnokresowej.

Pierwszą omówioną w recenzowanym dziele gramatyką XIX-wieczną jest wydana w 1817 roku, po śmierci Onufrego Kopczyńskiego, *Grammatyka języka polskiego... Dzieło pozgonne* w opracowaniu Moniki Kresy. Układ gramatyki odzwierciedla teorię twórcy, który uważał, że na język składają się „mowa ustna”, „znaczenie” i „malowanie mowy”. Obszerne opracowanie krytyczne stanowi ważne źródło wiedzy o jednym z najważniejszych dzieł dla polskiej myśli i terminologii gramatycznej.

Spośród XIX-wiecznych gramatyk są ponadto omówione:

- 1) Dwutomowa *Grammatyka języka polskiego przez Maxymiliana Jakubowicza ułożona*. Dzieło było wydane w Wilnie w 1823 roku, uchodzi za jedną z najlepszych gramatyk filozoficznych XIX wieku (Alina Kępińska).
- 2) Przeznaczone dla cudzoziemców uczących się polskiego dzieło Feliksa Żochowskiego *Części mowy odmieniające się przez przypadki* [1838]. W opracowaniu zwraca się uwagę na zróżnicowanie stylistyczne analizowanego tekstu oraz podkreśla dwa cele Żochowskiego: dochodzenie prawdy o języku i zapisanie wiedzy o nim w sposób przystępny dla obcokrajowców (Małgorzata Majewska).
- 3) *Gramatyka języka polskiego* Jana Nepomucena Deszkiewicza [1846]. Dla autora dzieła podstawą polszczyzny jest język XVI wieku, stąd propozycja przywrócenia liczby podwójnej czy zachowania kreskowania *e* ścieśnionego (Dominika Kostecka).
- 4) Przeznaczona dla szkół polskich w Paryżu *Grammaire de la langue polonaise* Erazma Rykaczewskiego [1861]. Jest to pełna i obszerna gramatyka naukowa, napisana w całości po francusku i uzupełniona polskimi przykładami (Marcin Jakubczyk).
- 5) *Gramatyka języka polskiego większa przez dra. Antoniego Małeckiego* [1863]. Analiza dzieła wykazała, że poziomem naukowym odbiega ono od wcześniejszych podręczników: autor wykorzystał osiągnięcia lingwistyki porównaw-

czej, a także odwoływał się do historycznego rozwoju języka (Andrzej Piotr Lesiakowski).

- 6) *Zasady gramatyki polskiej dla użytku Szkoły Narodowej Polskiej (Batignolles w Paryżu) wyłącznie ułożone* autorstwa Rufina Piotrowskiego [1864]. Dzieło ma układ katechizmowy, tzn. obie jego części zostały ułożone metodą pytań i odpowiedzi (Marcin Jakubczyk).
- 7) *Praktyczny wykład nauki języka polskiego obejmujący źródłosłów, składnię i pisownię* Józefy Kamockiej [1870]. Jest to jedna z pierwszych gramatyk, której autorem była kobieta. Podręcznik ma charakter dydaktyczny i jest przeznaczony dla dzieci w wieku szkolnym (Aleksandra Żurek-Huszcz).
- 8) *Srawnitelnaja grammatika polskago jazyka s russkim, sostawlennaja uczi- tielem gimnazii Michaiłom Grubeckim* [1891]. Jedyna gramatyka w Serii B zawierająca wiadomości dotyczące języka rosyjskiego. Dzieło Grubeckiego jest jedną z pierwszych prób porównania gramatyki polskiej z gramatyką rosyjską. W latach 70. i 80. książka była narzędziem nasilającej się rusyfikacji (Natalia Breyvo).
- 9) *Systematyczna składnia języka polskiego* Antoniego Krasnowolskiego [1897]. Autorka opracowania podkreśla zasługi autora gramatyki dla polskiego językoznawstwa, m.in. ujednoczenie terminologii składniowej, wyodrębnienie przydawki jako określenia rzeczownika czy wielość opisanych zjawisk syntaktycznych (Paulina Faliszewska).
- 10) *Język polski* (hasło w dziele *Klucz staroświatniczy do sześciudziesiąt dwu śpiewów Homera i Kwinta* [1816]) Jacka Idziego Przybylskiego. Praca nie jest przeznaczona dla szerokiego grona odbiorców, a motywacją do jej wydania była chęć objaśnienia techniki translatorskiej stosowanej przez autora (Magdalena Pliszka).
- 11) *Grammatika pol'skago jazyka* Maksymiliana Siemiginowskiego [1831]. Podręcznik był wykorzystywany do nauki języka polskiego w Akademii Kijowsko-Mohylańskiej (Oleksandra Kutiepova).

Recenzowaną publikację dopełniają artykuły poświęcone trzem XX-wiecznym gramatykom. Analizy *Charakterystyki psychologicznej języka polskiego* Jana Baudouina de Courtenay [1915] dokonała Małgorzata Parys. Autorka opracowania podkreśla, że dzieło najwybitniejszego polskiego językoznawcy nie jest typowym podręcznikiem do gramatyki, a naukowym studium językoznawczym skierowanym do specjalistów.

Dydaktyczny charakter miało dzieło Kazimierza Wóycickiego *Stylistyka i rytmika polska. Podręcznik dla szkoły i samouków*. Ewelina Kwapien słusznie zwraca uwagę na różnicowanie treści podręcznika wydanego w 1917 roku, w którym znajdują się ćwiczenia praktyczne dla uczniów badających teksty literackie oraz zostały poruszone zagadnienia związane ze słownictwem i gramatyką.

Serię B gramatyk zamyka opracowanie podręcznika Tadeusza Lehra-Spławińskiego i Romana Kubińskiego pt. *Gramatyka języka polskiego* [1927]. A. Jaworska podkreśla w nim uporządkowaną strukturę. Wskazuje również, że autorzy gramatyki używali osobliwej terminologii, np. *orzeczenie domyślne, przydawka ilościowa przydawki*.

Dawne ortografie, gramatyki i podręczniki języka polskiego. Internetowe kompendium edukacyjne. Seria B to interesująca i wartościowa publikacja, wzbogacająca stan wiedzy na temat gramatyk pisanych w języku polskim, dotyczących zarówno polszczyzny, jak i – w jej kontekście – obcych systemów językowych. Twórcy projektu z powodzeniem wykorzystali współczesne możliwości digitalizacyjne do zaprezentowania treści dawnych tekstów, do których dostęp niekiedy bywa ograniczony. Opracowanie zdecydowanie można polecić językoznawcom, kulturoznawcom, studentom kierunków filologicznych, a także osobom niezwiązanym z naukami humanistycznymi.

Martyna Sabala
(Instytut Badań Literackich PAN,
e-mail: martyna.sabala@gmail.com)